

ŞAHTAXTLILAR

Azərbaycan xalqının tarixində və taleyində Şahtaxtinski sovyadının xüsusi yeri və xidmətləri vardır. Son iki əsrdən artıq bir dövrdə Azərbaycana İsa Sultan Şahtaxtinski, Məhəmmədəğa Şahtaxtli, Əbülfət Şahtaxtinski, Leyla xanım Şahtaxtinskaya, Baxşəli ağa Şahtaxtinski, Behbud bəy Şahtaxtinski, Həmid bəy Şahtaxtinski, Həbibulla Şahtaxtinski, Elmira xanım Şahtaxtinskaya, Toğrul Şahtaxtinski, Məhəmməd Şahtaxtinski, Aleksis Şahtaxtinski və başqaları kimi görkəmli şəxsiyyətlər bəxş etmiş bu məşhur nəsil, adlı-sanlı sülalə ictimai fikrin, dövlətçiliyin, maarifçilik hərəkatının, mədəniyyətin, elmin, mətbuatın inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmiş, böyük, sanballı töhfələr vermişdir. Şahtaxtinskilər həm Qərbi ölkələrində, həm də Şərqi ölkələrdə tanınmış, ad-san qazanmış, mənsub oldukları xalqı dünyada tanıtmış, Azərbaycana baş ucılığı gətirmişlər.

Şahtaxtinski sülaləsində Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin xüsusi yeri vardır. Bu nəhəng şəxsiyyətin Azərbaycan Qərbi maarifçiliyi ənənələrini gətirmək, doğma xalqını Şərqi fanatizmindən xilas etmək, Qərbi Şərqi yaxınlaşdırmaq kimi böyük vəzifələrin həyata keçirilməsinə təkbaşına etdiyi xidmət həmin amala ömür sərf etmiş bütöv bir ziyalı nəslinin fəaliyyətinə bərabərdir. Avropalılar üçün o, tanınmış "Şərqi mənşəli siyasətçi", ruslara görə millətinin cəsarətli müdafiəçisi, Azərbaycan baxımından isə Avropa qiyafəli Şərqi oğlu idi. Məhəmmədəğa Şahtaxtli XIX-XX əsrlərin ən görkəmli azərbaycanşünaslarından biridir. Öz sağlığında o, "millətinin canlı heykəli" kimi geniş şöhrət qazanmışdır.

Məhəmmədəğa Məhəmmədəğa Sultan oğlu Şahtaxtli 1846-cı ildə məşhur Şahtaxtli kəndində anadan olmuşdur. Böyük demokrat ədib Cəlil Məmmədquluzadənin "bir çox sahibmənsəb və ziyalıların vətəni" kimi təqdim etdiyi Naxçıvan mahalının Şahtaxtli kəndində uşaqlıq illərini keçirən Məhəmmədəğa ilk təhsilini Hacı Mirzə Məhəmmədəğinin Naxçıvan şəhərindəki mədrəsəsində almışdır. O, 1860-cı ildə Naxçıvan şəhər ibtidai məktəbini bitirmiş, Naxçıvanın maarifçi mühitində ərəb, fars və rus dillərini, Şərqi və rus ədəbiyyatını, müsəlman tarixini öyrənmək imkanı qazanmışdır.

Naxçıvandan dərhal sonra - 14 yaşında iken başlanan Tiflis həyatı, buradakı klassik gimnaziyada təhsilini böyük səylə davam etdirməsi, mədəni mühitdən bəhrələnməsi Məhəmmədəğinin dünya görüşündə mühüm rol oynamışdır. Artıq 1865-ci ildə o, yetkin, hazırlıqlı bir gənc kimi Peterburqa getmişdir. Peterburq dövründə rus dili və mədəniyyətinə dair bilikləri daha da dərinləşmiş, əlavə olaraq alman dilini öyrənməsi isə onun həyatında Avropaya pəncərə açmağa imkan yaratmışdır. Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin

Millətin canlı heykəli

1871-ci ildən etibarən Almaniyanın Leypsiq Universitetinin tarix, fəlsəfə və hüquq fakültəsində ali təhsil almağı ona Avropa elm, təhsil mədəniyyətinin zəngin nailiyyətlərini və ənənələrini mənimsəmək imkanları qazandırmışdır. Filologiya elmləri namizədi Şövqi Novruzov 1901-ci ildə Parisdə çıxan "Jurnal de Savan" məcmuasına istinad edərək tələbəlik illərində onun "alman dilində bir sıra elmi və publisistik məqalələr yazması" qənaətinə gəlmişdir. Müşahidələr göstərir ki, güclü hafizəyə malik olan Məhəmmədəğa Şahtaxtli tələbəlik dövründə fransız və ərəb dillərinə dair biliklərini təkmilləşdirmiş, pəhləvi və zend kimi ölü dillərə

dair mufəssəl bilik əldə etmişdir. Ərəb dili üzrə dərin və əsaslı bilik əldə etməkdə ona Leypsiq Universitetinin professoru, Avropada məşhur şərqşünas kimi tanınan, "Ərəb ensiklopediyası", "Ərəb tarixi" kimi qiymətli əsərlərin müəllifi Qustav Lebrext Flügelin böyük təsiri olmuşdur.

Paris dövrü Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin Avropa elm və təhsil ənənələrinə daha dərin yiyələnməsinə səbəb olur. Qədim və məşhur Sorbon Universiteti ilə tanışlıq, bu ali təhsil ocağında çalışan fransız ziyalıları ilə əlaqələr onun Avropa elmi dairələrində tanınmasını şərtləndirmişdir. Xüsusən fransız dilçi alim-

ləri ilə sıx ünsiyyəti, onların ədəbi dili formalaşması və əlifba sahəsində apardıqları islahatlar Məhəmmədəğinin gələcək fəaliyyəti üçün faydalı olmuşdur. Ümumdünya Coğrafiya Koqresinin 1875-ci ildə Parisdə keçirilmiş beynəlxalq toplantısında iştirakı onun əlaqələrinin dairəsini, dünya baxışının üfqlərini daha da genişləndirmişdir.

Atasının vəfatı xəbərini alıb vətənə qayıdan Məhəmmədəğa Şahtaxtli 1875-ci ildən Qafqazın inzibati və mədəni mərkəzi sayılan Tiflisdə yaşamışdır. Bu illərdə o, daha çox mətbuat sahəsində çalışmışdır. Tiflisdə nəşr olunan "Kavkaz", "Tiflisskiy listok", "Novoye obozrenie" qəzetlərin-

də çap olunan məqalələri onu Qafqaz rus mətbuatının əsas azərbaycanlı müəllifi kimi tanıtmışdır. Qəti və kəskin mövqe, dərin analitik təhlil geniş ümumiləşdirmə imkanları Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin bu dövr publisistikasının başlıca xüsusiyyətlərini təşkil edirdi. Qafqaz rus mətbuatında Azərbaycan həyatının əsas problemləri ilə əhatəli təqdimatı onun adı ilə bağlıdır. Türkiyə, İran və digər Şərqi ölkələrinə dair geniş materiallar da Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin sayəsində Qafqazın rusdilli oxucularına çatdırılırdı. Ümumiyyətlə, Tiflis dövrü Məhəmmədəğa Şahtaxtlini sözün böyük mənasında qətiyyətli və dünyagörüşlü mahir bir jurnalist kimi tanıtmışdır. Bu mərhələdə onun "Qafqaz" qəzetində çap olunmuş "Müsəlmanlarda məktəb həyatı" "Konstantinopoldan məktublar" adlı silsilə publisistik məqalələrində dövrün aktual məsələləri öz əksini tapmışdır. Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin publisistikasının birinci dövrünə aid bu məqalələrdə "maarifçilik ideyalarının təbliği" və "geniş elmi dünyagörüş" aparıcılıq təşkil edir. Savadlılıq Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin əsas fərqləndirici əlamətidir.

Tiflis dövrünün ən mühüm hadisələrindən biri də Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin 1879-cu ildə Tomson mətbəəsində rus dilində "Təkmilləşdirilmiş müsəlman əlifbası" kitabını nəşr etdirməsi sayılmalıdır. Bu, görkəmli Azərbaycan mütəfəkkiri Mirzə Fətəli Axundovdan (1812-1878) sonra ərəb əlifbasının sadələşdirilməsinə həsr olunmuş ikinci yeni əlifba layihəsi idi.

XIX əsrin 80-ci illərinin əvvəllərindən etibarən Məhəmmədəğa Şahtaxtli Peterburqa getmiş, mərkəzi rus mətbuatında yadda qalan məqalələrlə çıxış etmişdir. Az vaxtda paytaxtın mərkəzi mətbuat mühitində tanınmış məşhurlaşan Məhəmmədəğa Şahtaxtli "Moskovskie vedomosti" və "Novoye vremya" qəzetlərinin Yaxın Şərqi ölkələri üzrə müxbiri vəzifəsinə təyin olunmuşdur. Bu münasibətlə o, dəfələrlə İrana, xüsusən Türkiyəyə ezamiyyətə getmiş, hətta "Stanbul" və "Əxtər" qəzetlərində, habelə "Şərqi ədəbiyyatı" jurnalında "Məhmed bəy" imzası ilə yazdığı məqalələri işıq üzü görmüş, rəğbətə qarışmışdır. Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin mərkəzi ofisi İstanbulda yerləşən beynəlxalq ticarət məhkəməsi də Rusiyanın daimi nümayəndəsi kimi fəaliyyəti də izsiz qalmamışdır.

Türkiyənin Peterburqdakı konsulu Şakir Paşanın "Günəş təqvimləri" adlı praktikasını rus dilinə tərcümə edərək çap etdirməsi, nəşrinə icazə ala bilməyə də Cövdət Paşanın "İslamın müqəddəs tarixi" kitabını rusçaya çevirməsi də Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin İstanbul mühiti ilə əlaqələrinin bəhrələridir.

Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin həyatı və fəaliyyətində 1891-1893-cü illəri əhatə edən Bakı dövrü də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu müddətdə onun həyatında ən cəlbədiçi hadisə "Kaspi" qəzetində müvəqqəti redaktor vəzifəsinə yerinə yetirməsi ilə bağlıdır. Arxiv materialları göstərir ki, Məhəmmədəğa Şahtaxtli 1891-ci ilin iyun ayından etibarən "Kaspi" qəzetinə redaktorluq etmişdir. Doğrudur, qəzetin heç bir sayında redaktor kimi Məhəmmədəğa Şahtaxtlinin adı qeyd olunmamışdır. Çox ehtimal ki, bu, "Kaspi"ni senzura təqiblərindən qorumaq məqsədi daşımışdır. Məhəmmədəğa cəmi üç ay redaktorluq etsə də, "Kaspi"nin "ideya-ədəbi xəttinə yenilik" gətirə bilmişdir.

Bu yeniliklər qəzetdə beynəlxalq aləmə, azadlıq hərəkatına, Şərq həyatına dair məqalələrin artmasında və qəzetin siyasi xəttinin daha da yetkinləşməsində özünü göstərir. Bundan başqa, M.Şahtaxtı Azərbaycan mövzusunda da ilk dəfə olaraq "Kaspi"yə gətirmişdir. Onun bu qəzetdə dərc olunmuş "Zaqafqaziya müsəlmanlarını necə adlandırmalı?" adlı məqaləsində mətbuat tariximizdə ilk dəfə olaraq ölkənin adının Azərbaycan, xalqımızın adının isə azərbaycanlı adlandırılması ideyası irəli sürülmüşdür.

"Cəmaləddin", "Rusiya-İran münasibətləri", "Zaqafqaziya müsəlmanlarını necə adlandırmalı?" kimi "Kaspi" qəzetində çap olunmuş məqalələri Məhəmmədəğa Şahtaxtlının publisistikasının və siyasi cəhətdən daha da kamilləşdiyini nümayiş etdirir. Hətta Məhəmmədəğa Şahtaxtı "Kaspi" qəzetində ilk dəfə olaraq bədii-publisistika janrına da müraciət etmişdir. Müşahidələr göstərir ki, 1893-cü ildə Məhəmmədəğa Şahtaxtı yenidən Türkiyəyə qayıtmış, hətta 1894-cü ilin də bir neçə ayını həmin ölkədə yaşamışdır. Bu görkəmli ziyalı 1894-cü ildə Naxçıvana gəlmiş, ata yurdu Şahtaxtıda olmuşdur. Naxçıvan səfəri bir çox cəhətləri ilə əlamətdar idi. Əvvəla o, bu səfər zamanı cavan ədib Cəlil Məmmədquluzadə ilə tanış olmuşdur. Cəlil Məmmədquluzadə həmin tarixi görüşü aşağıdakı kimi yazmışdır: "Məhəmməd ağa mən cavan vaxtımda bir dəfə Naxçıvanda görmüşəm. Mən səkkiz yüz doxsan dördümi-beşdəmi, bilmədim, Məhəmmədəğa nədən ötrü isə Naxçıvana gəlmişdi. Mənim o vaxt yazmış olduğum "Məhəmməd Həsən əmi"nin hekayəsi yoldaşlarımızın içində danışığa düşmüşdü. Və Məhəmməd ağa təkid etdi və mən hekayəni apardım qoy-

edəcəyindən və panislamizm ehtimalından ehtiyat edən çar hökuməti "Tiflis" qəzetinin nəşrinə icazə verməmişdir.

Məhəmmədəğa Şahtaxtı 1899-cu ildə ikinci dəfə bir daha Parisə dönmüşdür. Həyatının və fəaliyyətinin 1902-ci ilə qədər davam edən bu mərhələsində Məhəmmədəğa Şahtaxtı məşhur Sorbon Universitetinin nəzdindəki Ali Təcrübi Təhsil Məktəbində təhsil almışdır. O, burada Şərq dillərini öyrənmək işini dərinləşdirmiş, professor Pol Passinin rəhbərliyi ilə təcrübi fonetika laboratoriyasında dilçiliyə dair biliklərini təkmilləşdirmişdir. Ali Təcrübi Təhsil Məktəbində dərs deyən İozef Halovi, Hartviq Derenburq və başqaları kimi görkəmli alimlərlə tanışlığı, səmimi münasibətləri onun dünyagörüşünün inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malik olmuşdur. Məşhur fransız şərqşünası Lüsüen Büva ilə dostluğu və əməkdaşlığı Məhəmmədəğa Şahtaxtlının Fransada və ümumən Avropada tanınmasına şərait yaratmışdır. Lüsüen Büvanın fransız dilində çap olunmuş "Mohammed Ağa Şahtaxtinskiy" adlı məqaləsi ədibin həyatı və fəaliyyətinin Fransa dövrü, "Azərbaycan türklərində bir ədəbi və siyasi qəzet" məqaləsi isə onun redaktorluğu ilə nəşr olunan "Şərqi-Rus" qəzeti barəsində ən dəyərli mənbələrdən biri sayılmağa layiqdir. Bu əhəmiyyətli məqalələr fransız - Azərbaycan ədəbi-elmi əlaqələrinin də qiymətli səhifələrini təşkil edir. Lüsüen Büva Məhəmmədəğa Şahtaxtlını öz ölkəsinin "yaxın dostu, müsəlman dünyasının bütün ümidlərini doğruldacaq bir şəxs kimi yüksək dəyərləndirmişdir. Lüsüen Büva "Şərqi-Rus" qəzetinin nəşrini ümummilli xidmət səviyyəsində dəyərləndirərək yazmışdı ki, "bütün müsəlman Şərqi Məhəmmədəğa Şahtaxtlinskiyə minnətdar olmalıdır!"

Həyatının Fransa dövründə Məhəmmədəğa Şahtaxtlının

ti və fəaliyyətində yeni mərhələ başlamışdır. O, Dövlət Dumasının iclaslarında fəal iştirakı, qeyri-adi cəsarətli çıxışları ilə Rusiya hökumətini heyrətə gətirmişdir. Rusiyanın mərkəzi quberniyalarından ucqar əyalətlərə kəndlilərin köçürülməsinin dayandırılması, sahibkarlara məxsus torpaqlardan kəndlilər üçün də pay ayırması, milli ucqarlarda həyat tərzinin çətinlikləri barədəki kəsərli çıxışları Məhəmmədəğa Şahtaxtlının yetkin siyasi dünyagörüşünü, yüksək hazırlıq səviyyəsini və qəti, aydın vətəndaşlıq mövqeyini nümayiş etdirirdi. Rusiya hökumətinin qəddar Baş naziri Stolipinin də iştirak etdiyi Duma iclaslarından birində Məhəmmədəğa Şahtaxtlının Varşava nümayəndəsi Dmovskinin nitqini kəsərək söylədiyi: "Yalandır! Hətta asiya! yaponlar və farslar da bizə nisbətən daha azad yaşayırlar" kimi tutarlı cavabı, ciddi etirazı Dövlət Duması üzvlərini lərzəyə salmışdır.

Dövlət Dumasındakı səmərəli fəaliyyəti, aydın milli mövqeyi, böyük vətəndaşlıq cəsarəti ilə Məhəmmədəğa Şahtaxtlinski esl millət vəkilinin da nümunəsini göstərmişdir.

Dövlət Duması bağlandıqdan sonra 1907-1909-cu illərdə Peterburqda qalaraq "Rossiya" qəzeti redaksiyasında çalışan Məhəmmədəğa Şahtaxtı dövrün aktual məsələlərinə dair məqalələrlə çıxış etmişdir. Peterburqda çıxan "Turetskiy sbornik" məcmuəsində 1909-cu ildə çap olunan və müsəlman dünyasının geriliklərinin səbəblərini açan "Müsəlmanların yaşayış imkanlarının böhranı" məqaləsi Rusiyada və ucqarlarda böyük əks-səda doğurmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə o yeni hökumətin maarif, mədəniyyət və mətbuat işlərinin formalaşmasına kömək göstərmək baxımından əmə-

İsa HƏBİBBƏYLİ
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi, AMEA-nın həqiqi üzvü, akademik, millət vəkilisi

1931-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Kimdir Məhəmmədəğa Şahtaxtı? O, ilk növbədə görkəmli dilçi alimdir. Onu Avropada, Rusiyada və Azərbaycanda mükəmməl linqvist-şərqşünas kimi qəbul etmişdir. Bəlkə də, o nənki Qərbdə, hətta bütün dünyada ən çox xarici dil bilən yeganə şərqşünasdır. Mükəmməl yiyələndiyi xarici dillər ona Şərq və Qərb mədəniyyətlərini sintez halında mənimsə-

Millətin canlı heykəli

dum onun qabağına. O da başladı bir neçə vərəqi oxudu və bəyəndi".

Qeyd edilən tanışlıq Cəlil Məmmədquluzadə və Məhəmmədəğa Şahtaxtlının sonrakı münasibətləri üçün ciddi əhəmiyyət kəsb etmiş, əsas zəminə çevrilmişdir.

İkincisi, Məhəmmədəğa bu səfər çərçivəsində atadan qalma mülkünün özünə aid hissəsini on səkkiz min manata satmaqla Azərbaycan dilində nəşr etmək istədiyi qəzet və yaratmaq niyyətində olduğu mətbəə üçün zəruri olan vəsait əldə etmişdir.

Üçüncüsü, Məhəmmədəğa Şahtaxtı Naxçıvanda yaşayan digər ziyalılarla da görüşüb ünsiyyət yaratmışdır ki, onlardan Məhəmməd Tağı Sidqi, Məmməd Seid Ordubadi, Mirzə Cəlil Şürbi və başqaları sonralar onun redaktorluğu ilə nəşr olunan "Şərqi-Rus" qəzeti ilə əməkdaşlıq etmiş, Naxçıvan əhvalatlarını redaksiyaya çatdırmaqda baş redaktora yaxından köməklilik göstərmişlər.

Bir də Tiflisə qayıdan və 1895-1898-ci illərdə burada yaşayıb işləyən Məhəmmədəğa Şahtaxtlının fəaliyyəti yene də əsasən mətbuat sahəsi ilə bağlı olmuşdur. O, əvvəlki kimi rusdilli mətbuatda publisist məqalələrlə çıxış etmiş, ictimai-siyasi məsələlərə ciddi maraq göstərmişdir. Görkəmli publisistin bu dövrkü fəaliyyətində Azərbaycan dilində müstəqil qəzet nəşr etdirmək qayğıları xüsusi yer tutmuşdur.

Məhəmmədəğa Şahtaxtı Rusiya Daxili İşlər Nazirliyinə və Qafqaz Sensura Komitəsinə ərizə ilə müraciət edərək "Tiflis" adında Azərbaycan dilində qəzet nəşr etdirmək niyyətində olduğunu bəyan etmişdir. Qəzetin təqdim olunmuş proqramından bəlli olur ki, Məhəmmədəğa Şahtaxtı azərbaycanlı oxucuları Rusiyanın və mədəni dünyanın ictimai-siyasi hadisələri ilə, o cümlədən, dünya ictimaiyyətini Azərbaycanla tanış etmək məqsədini izləmişdir. Bundan başqa, qəzetdə bəzi məqalələrin rus, ərəb, fars və türk dillərində dərc edilməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan xalqının milli oyanışına təsir

mədəğa Şahtaxtı Parisdə fəaliyyət göstərmiş Beynəlxalq Fonetika Cəmiyyətinin və Asiya Cəmiyyətinin üzvü seçilmiş, bu cəmiyyətlər vasitəsilə həm fransız maafrifçiləri, həm də ümumən Avropa alimləri ilə yaxından tanış olmaq imkanı qazanmışdır.

Fransa mətbuatında məqalələrlə çıxış edən Məhəmmədəğa Şahtaxtı Avropa cəmiyyətində Qərbyönlü şərqşünas kimi tanınmağa başlamışdır. Aşkar hiss olunurdu ki, onun başlıca məqsədi müsəlman Şərqi-Rus qəzetini də Qərb ölkələri istiqamətində inkişaf etdirmək idi.

Məhəmmədəğa Şahtaxtı 1901-ci ildə özünün "Türkiyəni necə xilas etməli" adlı siyasi-fəlsəfi əsərini də ilk dəfə olaraq Parisdə kitab halında nəşr etdirmişdir. Bu, Fransada Türkiyə haqqında çap olunan birinci elmi-siyasi kitab idi. Bu, Türkiyədəki ictimai-siyasi vəziyyət barəsində Avropa ictimaiyyətinə təqdim olunan ilk sanballı elmi-fəlsəfi əsər kimi də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu əsərin yeganə nüsxəsini ilk dəfə filologiya elmləri namizədi Əsgər Əliyev Parisin Milli kitabxanasında aşkara çıxarmış, fransız dilində Azərbaycan dilinə tərcümə edərək kitab halında nəşr etdirmişdir.

Həmin vaxtdan sonra Məhəmmədəğa Şahtaxtı mətbuatla əlaqəsini kəsməsə də, əsasən pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. O, bir müddət birinci Tiflis kişi gimnaziyasında müəllim kimi pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmişdir. Qafqaz canişini tərəfindən təşkil olunmuş sülh konfransında iştirak və çıxış edən Məhəmmədəğa Şahtaxtı özünü regionda gərginləşmiş millətlərarası münasibətlərə aydınlıq gətirməyə, mənsub olduğu xalqı təmsil etməyə layiq olan ictimai xadim kimi təsdiq etmişdir. Bakıda 1907-ci ildə çağırılmış Azərbaycan müəllimlərinin ikinci qurultayında çıxış edən Məhəmmədəğa Şahtaxtı ərəb əlifbasının islah olunması ideyasını qızğın surətdə müdafiəyə qalxmışdır.

İkinci Dövlət Dumasına deputat seçilmiş Məhəmmədəğa Şahtaxtlının həya-

li addımlar atmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin Bakıda dəfələrinin açılması haqqındakı layihəsinin əsas müəlliflərindən biri də Məhəmmədəğa Şahtaxtı idi. O, Azərbaycanda milli ali məktəb - universitet yaratmağı gənc dövlətin inkişafı baxımından çox faydalı hesab edirdi

Məhəmmədəğa Şahtaxtlının Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə 1919-cu ildə Bakıda fransız dilində qəzet nəşr etmək arzusunda olması, təşəbbüs göstərməsi xalqımızı Avropada tanıtmağa, millətimizi yeni inkişaf səviyyəsinə çatdırmağa hesablanmışdır.

Sovet hakimiyyəti illərində Məhəmmədəğa Şahtaxtı Bakı Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsində ərəb-fars dilləri və ədəbiyyatından dərs demişdir. Səmərləli elmi-pedaqoji fəaliyyətinə görə ona professor elmi adı verilmişdir.

Məhəmmədəğa Şahtaxtı Bakı Dövlət Universitetinin ilk azərbaycanlı professoru idi.

Bundan başqa, Məhəmmədəğa Şahtaxtı türk xalqları üçün vahid latın əlifbası layihəsi hazırlayıb müzakirə üçün Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığına təqdim etmişdir. Yeni Əlifba Komitəsinin üzvü kimi də o, latın əlifbasına keçidlə əlaqədar geniş və səmərəli iş aparmış, mətbuatda müzakirələr açmışdır. "Qızıl Şərq" qəzetində 1923-cü ildə çap olunmuş "Yeni türk əlifbası ilə yazılan məqalə münasibətilə" adlı məqaləsi böyük maraq doğurmuşdur. Bu mənada Azərbaycanda latın əlifbasına keçidin həll edilməsində Məhəmmədəğa Şahtaxtlının böyük əməyi vardır.

Məhəmmədəğa Şahtaxtı 1922-ci ildən Azərbaycan Sovet hökuməti tərəfindən təqaüd almağa müvəffəq olur. Bundan sonrakı illərdə Bakıda, Tiflisdə və Moskvada yaşayaraq, Rusiyanın və Qafqazın müxtəlif mətbuat orqanlarında fəal iştirak edən Məhəmmədəğa tarix, maarif, mədəniyyət və ədəbiyyatla bağlı sanballı məqalələrlə diqqəti cəlb edir.

Böyük ədib Məhəmmədəğa Şahtaxtı